

MURATBEGOVIĆ Elmedin¹

SAVREMENA POLITIKA SUZBIJANJA KRIMINALITETA - OSNOVNE SMJERNICE

THE BASIC ORIENTATIONS OF CONTEMPORARY CRIME POLICY

Sažetak

Ovim preglednim člankom, autor ukazuje na neke od osnovnih orijentacija u promišljanjima o politici suzbijanja kriminaliteta odnosno kriminalnoj politici kao samostalnoj znanstvenoj disciplini., Pregled sadržava prvenstveno komparativnu analizu samih termina politika suzbijanja kriminaliteta i kriminalna politika. U radu se navode neke od orijentacija kriminalne politike koje preovladavaju u savremenoj teoriji tzv. krivičnih nauka. Posebna pažnja posvećena je prevenciji kriminaliteta kao imperativu moderne kriminalne politike.

Ključne riječi: kriminalitet, kriminalna politika-politika suzbijanja kriminaliteta, prevencija,

Uvod

Mnoga društva su još od najranijih stadija svog razvoja nastojala reagirati na različite oblike devijantnih ponašanja pojedinaca ili grupa, koja su negativno uticala na opći društveni razvoj. Ovakva orijentacija odnosila se prvenstveno na sva ponašanja koja su narušavala osnovna pravila društvenog života, osnovne vrijednosti datog društva kao i odnose na kojima je počivala egzistencija datih zajednica. Bez obzira na raznolikost aksioloških orijentacija u različitim društvima i kulturama kao i područjima ljudskog znanja i djelovanja, ostaje činjenica da je svako društvo nastojalo oblikovati odgovarajuće normativne i druge institucije kako bi se

¹ Mr. sc. viši asistent Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu

ovakva ponašanja identificirala i sankcionirala. Obzirom da se radi o vrijednostima kao relevantnim činjenicama društveno-političkih procesa, odnosno egzistiranja i stabilnosti političkih zajednica reakcija na devijantna ponašanja je bila samo logičan slijed poteza u evoluciji društva kroz njegovu historiju stvaranja. Danas, kada govorimo o informatičkoj eri i apsolutno industrijaliziranim društvima, sistematski pristup rješavanju problema kriminaliteta neminovno podrazumijeva stvaranje okvirnih metodoloških postulata koji bi na najjednostavniji način bilježili promjene u sferi protivpravnih ponašanja i donosili adekvatne planove, mjere i prognoze povodom trendova porasta datog fenomena u cijelome svijetu. Ovakav način djelovanja bilo je nemoguće etablirati bez uspostavljanja samostalne naučne discipline koja se bavi sistematskim evidentiranjem i programiranjem reakcija na različiti splet asocijalnih ponašanja, počevši od onih koje smatramo devijantnim pa sve do onih koji ulaze u sferu protivpravnih ponašanja.

Kao prateća pojava, organiziranog djelovanja na pomenuta ponašanja, razvijaju se I određene, naučno utemeljene reakcije uslovljene empirijskim podacima o frekvenciji I fenomoneologiji datih pojava. Ovakav razvojni ciklus uključuje usavršavanje metoda kako društvenih, tako I prirodnih nauka. U pomentom dijapazonu naučnih orijentacija, velika pažnja usmjerena je na grupu tzv pravnih disciplina koje predstavljaju neminovnu kariku u provođenju prava u određenom društvu. Unutar porodice tzv. Krivično pravnih disciplina, vrlo važno mjesto zasigurno zauzima i politika suzbijanja kriminaliteta ili kako je još nazivamo kriminalna politika. Njen primarni zadatak odnosi se na analiziranje, sintetiziranje, obradu, reagovanje (na), prognoziranje određenog kriminalnog ponašanja. U jezicima južnoslavenskih naroda ova disciplina dobila je više naziva, od kojih ćemo navesti one koje se najčešće upotrebljavaju u stručnoj literaturi i praksi. Tako susrećemo nazive kao što su: *kriminalna politika*, *politika suzbijanja kriminaliteta*, *antikriminalna politika*, *kriminalitetna politika*. Mnogi autori (čak i lingvisti) spore neke od navedenih naziva apostrofirajući na neke specifičnosti samog naziva ali i sadržaja i predmeta ove naučne discipline. Međutim, prema većini autora sa pomenutog lingvističkog prostora, termin *politika suzbijanja*

kriminaliteta je nešto određeniji i precizniji te se u teoriji češće upotrebljava od termina *kriminalna politika*. On sam po sebi obuhvata kriminalnu politiku u užem i širem smislu. Uži smisao obuhvata krivičnopravnu politiku, dok širi koncept podrazumijeva i ostala sredstva za suzbijanje kriminaliteta. Sadržinu politike suzbijanja kriminaliteta čine krivično pravo i njegova primjena u praksi kao i druga sredstva u cilju efikasne zaštite vrijednosti i dobara od društveno štetnih ponašanja. Sam termin politika suzbijanja kriminaliteta umnogome je određeniji od izraza *kriminalna politika* koji se koriste kao sinonimi u evaluaciji navedene problematike. *Kriminalpolitik* (njem.), *Crime Policy*, *Politics of Crime Control*, *Politics of Crime* (eng.), *Politique Criminelle* (fran.), *Politica Criminale* (ital.) predstavljaju konstrukcije koje bi trebale označiti politiku suprostavljanja protivpravnom ponašanju. (Stojanović, 1991: 113-124).

Neki teoretičari u svojim djelima (Horvatić, Cvitanović) kroz izraz *kriminalna politika* suštinski ne oslikavaju niti označavaju ono što bi trebala biti suština ove konstrukcije, odnosno ono značenje koje egzistira u teorijama određenog broja kriminologa (npr. Milutinović, Mladenović). Prema njima *kriminalna politika* bi u prevodu na hrvatski jezik bila *loša politika* (kriminalna). Zbog toga se u hrvatskoj kriminološkoj i kriminalističkoj literaturi ovaj termin upotrebljava kao *antiktiminalna politika* ili *politika suzbijanja kriminaliteta* kojim se neposredno upućuje na odgovarajući pojmovni i stvarni sadržaj aktivnosti o kojoj govorimo. (Cvitanović, Horvatić, 1999: 1-3)

Politika suzbijanja kriminaliteta - kriminalna politika

Prve, iznesene ideje o *politici suzbijanja kriminaliteta* moguće je pronaći još davno u djelima prosvjetitelja od kojih izdvajamo *Montesquieu*² koji naglašava da "iznalaženje sredstava za izgradnju najboljeg mogućeg zakonodavstva ukazuje na logičnu reakciju društva na zločin" podrazumjevajući pod ovim pojmom svako ono zakonodavstvo koje će sprečavati i suzbijati kriminalitet uz osiguranje temeljnih prava pojedincima.

² Duh zakona, 1747. godine

Shvatanja (politike) problematike suzbijanja i sprečavanja ovakvih pojava su se mijenjala u toku historijskog razvoja zajednice, pa su se u skladu s tom činjenicom pojavila i nova, različita sredstva i mjere suzbijanja u pojedinim društvima na različitom stepenu njihovog razvoja. Kao primarno sredstvo u borbi protiv kriminaliteta ističu se krivične sankcije u formi kazne, sa svojom prinudnom i represivnom prirodom. Primjenjivane represivne mjere u primitivnoj formi obično su bile popraćene različitim oblicima nasilja kao i najgrubljim fizičkim i psihičkim metodama prinude. Naravno i njihova evolucija je varijabilnog karaktera, s obzirom na stepen historijskog razvitka i karaktera društva u koemj su bile predviđene i primjenjivane. Ranija politika suzbijanja kriminaliteta, oslanjajući se na zakone i kaznu kao svoje osnovne instrumente, svodila se uglavnom na mjere usmjerene ka pojedincu, izvršiocu krivičnog djela, pa su se u skladu s tim razrađivani i usavršavani pojedini kazneni (krivični) sistemi. Savremena politika suzbijanja kriminaliteta sve više napušta represivna obilježja te dobija odrednice i obol socijalne prevencije, s ciljem efikasnijeg suprostavljanja kriminalitetu. Naspram ranije prakse, postojanja kazne kao jedinog oblika krivične sankcije, danas su kriminalnopolitički sistemi zasigurno daleko više fokusirani na humanije pristupe i tretmane naročito u pogledu visine i vrste sankcija. Sve češće dolazi do primjene mjera bezbjednosti i vaspitnih mjera (prema maloljetnim delinkventima). Naravno kazna se zadržala i dalje ali je njena funkcija i smisao u dobroj mjeri izmjenjena. Od nekadašnjih mjera zastrašivanja i koje su u različitim historijskim periodima predstavljale stil djelovanja zaštitnih institucija države, danas su potpuno transformirane kroz oblikovanje i implementaciju mjera prevencije kao i samu resocijalizaciju.

Politika suzbijanja kriminaliteta se koncentriše na ispitivanje novih mogućnosti u ostvarenju svog cilja kao i na unapređenju već isprofiliranih krivičnopravnih i socijalnopreventivnih sredstava u tretmanu kriminaliteta. Njena posebna važnost se ogleda u potrebi usklađivanja dejstva svih zaštitnih podsistema jednoga društva, uključenih u antikriminalnu aktivnost, kako bi se ostvarili konkretni rezultati u toj oblasti. Upravo kroz opisanu djelatnost ona potvrđuje i opravdava svoj smisao i sadržaj. Ostvarenjem primarnih zadataka, ova politika pruža značajan doprinos

sagledavanju realnih efekata krivičnog zakonodavstva i na njemu zasnovane prakse, kao i validnost socijalnopreventivnih mjera koje određena država preduzima u borbi protiv kriminaliteta. Dakle, politika suzbijanja kriminaliteta može uspjeti samo ukoliko je sinhronizirana u ansambl ostalih mjera sigurnosne i socijalne politike datog društva. Narvano to podrazumjeva da se njena operacionalizacija isključivo odvija na bazi naučnih spoznaja i prakse. Upravo ti argumenti i ostvareni rezultati na praktičnoj ravni predstavljaju supstrat u iniciranju i decidnom usmjeravanju savremenog krivičnog zakonodavstva. Ovakav sistem mjera predstavlja preduslov efikasnijeg nastupa i djelovanja institucija države koje su uključene u aktivnosti na suzbijanju i sprečavanju kriminaliteta.

Smisao zakonskih reformi modernih državnih zajednica već duže vremena ne leži isključivo na pravno dogmatskom planu. U posljednje vrijeme one u vekoju mjeri predstavljaju i rezultat kriminalnopolitičkih istraživanja i naučnog dostignuća. Verifikacijom istraživačkih rezultata, ostvarenih unutar drugih nauka, politika suzbijanja kriminaliteta te efektivno smješta u globalnu socijalnu strategiju suzbijanja kriminaliteta. Da bi u potpunosti odgovorila problemu, ona se neminovno mora bazirati na realitetu društvenih odnosa, a posebno na sigurnosnim procjenama i procjenama ugroženosti u određenom društvu. Na taj način ona potvrđuje svoju pripadnost integralnom dijelu sigurnosne politike jednoga društva. Zbog ovih činjenica je bitno da politika suzbijanja kriminaliteta mora voditi računa o tradiciji, kulturi, socijalnoj i ekonomskoj realnosti određene državne zajednice u datom vremenu.

Međutim, iako predstavlja naučnu disciplinu, sa svojim predmetom i metodama, ona ipak nije uspjela izraditi univerzalno-prihvatljiv okvir koji bi garantovao brzo i efikasno eliminiranje kriminaliteta. S tim u vezi sve aktivnosti koje se na ovom planu poduzimaju, kao i prijedlozi *de lege ferenda*, imaju određene objektivne limite. Ovi limiti direktno su uslovljeni i diktirani društvenom realnošću u određenom periodu razvoja društva. *Uspješnost politike suzbijanja kriminaliteta zavisi i od toga u kojoj su mjeri precizno i realistično postavljani ciljevi, da li je jasno izdiferenciran odnos među subjektima koji kreiraju i provode ovu politiku, te da li su*

kvalitetno osmišljene i konkretizirane mjere, sredstva i metodi u datoj oblasti od kojih bi se trebali očekivati rezultati? S tim u vezi, od posebnog značaja je oblikovanje preventivne strategije i njena operacionalizacija putem odgovarajućih oficijelnih državnih organa kao i ostalih vladinih i nevladinih institucija.

Međutim, ne možemo govoriti o teorijskim i stručno-operativnim premisama strategije ukoliko ona ne uvažava realne osnove planiranja svih operativnih, taktičkih, tehničkih i ostalih mjera i aktivnosti u cilju predupređenja i otklanjanja uslova koji pogoduju vršenju različitih oblika krivičnih djela. U ovakvim slučajevima, od ključne važnosti je naučno i egzaktno razumjevanje same suštine i sadržaja preventivne strategije. Na temelju takvih spoznaja se mogu donositi realni planovi i prognoze čijom se implementacijom postiže i održava povoljno stanje sigurnosti u datom društvu.

Dakle, fundamentalni cilj preventivne strategije predstavlja činjenica, da se na bazi već naznačenih odrednica naučnog, stručnog, operativnog, empirijskog karaktera, oblikuje realna i provodiva okvirna kriminalna politika s ciljem sistemskog, pravovremenog i efikasnog reagiranja odgovarajućih subjekata, zaduženih da u međusobnoj kooperaciji, koordinaciji, eliminiraju one okolnosti koje mogu dovesti do različitih oblika devijantnog ponašanja.

Složena priroda kriminaliteta usloвила je potrebu prihvatanja koherentog sistema normi, institucija, sredstava i mjera krivičnogpravnog, kriminološkog, penološkog, sociološkog, i politološkog aspekta. Kroz ovakvu djelatnost, kriminalna politika je najuže integrirana unutar sigurnosne ali i socijalne politike koja se provodi u konkretnom društvu. Obzirom na složenost i višedimenzionalnost raznih oblika kriminaliteta, kriminalna politika, prevashodno treba da iskaže svoj kvalitet i značaj na njegovom suzbijanju i preveniranju. Međutim, ona kao i druge naučne discipline, treba razumjeti probleme savremene društvene stvarnosti. Ukoliko to nije u stanju, neminovno biva osuđena na improvizaciju.

Prema tome, kriminalna politika implicira potrebu da se na bazi naučnog, interdisciplinarnog stajališta te na temelju evidentiranja

različitih izvorišta ugroženosti, analizira, sistematizira i ponudi sigurnosna prognoza, kao putokaz za planiranje i sprovođenje preventivno-represivnih mjera na suzbijanju kriminaliteta. Dakle, kriminalana politika treba da oblikuje takav okvir djelovanja, čijim će se provođenjem zadovoljiti fundamentalne potrebe i interesi, naročito u preventivnom smislu. Otklanjanje sigurnosnih rizika u različitim geografskim područjima, može se postići dobro osmišljenom i provodivom kriminalnom politikom. Njeno provođenje u punom smislu značenja, neminovno zahtjeva intersubjektivnu korelaciju u djeovanju niza oficijelnih i drugih institucija, koje mogu dati ključni obol u uspješnom održavanju relevantnih segmenata sigurnosti.

Evolucija razvoja i teorijsko određenje pojma⁴

Termin *kriminalna politika* prvi upotrebljava *Anselm Feuerbach*⁵, poznati njemački teoretičar krivičnog prava i osnivač klasične škole krivičnog prava (1804.). Pod ovim pojmom on podrazumjeva zakonodavnu i državnu mudrost u funkciji ostvarenja svrhe krivičnopravnih zakonodavnih rješenja. Od tada se kriminalna politika prvi put posmatra kao samostalna naučna disciplina, Njen nastanak se nesumnjivo veže kao dostignuće liberalnog koncepta građanskog društva izgrađenog tokom XVII i XVIII stoljeća. Konačno oblikovanje ona doživljava tek s početka XIX stoljeća.

Semantički pojam *Crimina Politica* označava kriminalnu (antikriminalnu) politiku i pominje se u dijelima mnogih autora, koji pod tim pojmom podrazumijevaju uglavnom praktičnu djelatnost u borbi protiv kriminaliteta i devijantnih ponašanja uopšte (Bavcon, 1958: 13-40). Poseban značaj unutar ovih djelatnosti imaju državni organi represije i zastrašivanja krivičnim sankcijama. Ovdje, naravno, mislimo na policiju i pravosuđe. Savremena društvena reakcija na kriminalitet, podrazumjeva znatno dublji pristup od same kaznene politike. U skladu s ovim kriminalana politika u svom sadržajnom značenju podrazumijeva sintezu kaznene politike i politike suzbijanja i sprečavanja kriminaliteta.

⁴ Kriminalna politika, politika suzbijanja kriminaliteta, antikriminalna politika ...

⁵ Versuch einer Kriminaljusisprudenzdes Koran (Horvatić, Cvitanović, 1999: 3)

U kriminološkoj, krivično-pravnoj pa i kriminalističkoj literaturi došlo je do ustaljivanja naziva *kriminalna politika*. Međutim, pojedini autori izbjegavaju ovaj termin, tražeći druga, pogodnija terminološka određenja. Počevši od E. Ferrija, koji je sporeći se sa F. Liztom oko termina *kriminalna politika* upotrebljavao naziv *kriminalna sociologija*, te Prinza koji radije upotrebljava naziv *preventivna higijena*. Divergentni stavovi i naglašeni sporovi oko prihvatanja ovog termina primjetni su i u francuskoj literaturi, koji je korišten kao termin *science penitentiaire* dok je kasnije prihvaćen termin *politique anticriminelle* čime se izbjegla i dvosmislenost termina *kriminalna politika*. Pojedini njemački kriminolozi (*Hartman, Leksach i Štiller*) upotrebljavaju termine *lutte contre la criminalite* te *prevention du crime*⁶ kao sinonimne izrazu *politique criminelle* pod kojim podrazumijevaju sistem mjera javnih i socijalnih aktivnosti kojima se teži zaustaviti kriminalitet.

Svi ovi pokušaji ni u kom slučaju ne predstavljaju branu u razvoju kriminalne politike kao naučne discipline. Naprotiv, oni naglašavaju njen značaj za društvo, s obzirom na kompleksnost problematike kojom se bavi. U cilju preciznijeg definiranja i samog shvatanja kriminalne politike, neophodno je apostrofirati ona stajališta koja se javljaju u smislu isticanja zahtjeva za suzbijanjem kriminaliteta kao društveno opasne pojave. Ovaj embrionalni oblik društvene organizacije, prema nekim teoretičarima (*Ansel*) seže daleko u historiju i smatraju ga, u učenjima antičkih filozofa, sastavnim dijelom teorijskih razmišljanja o politici uopšte. Prema ovim shvatanjima kriminalna politika se shvata kao sastavni dio nauke, umjetnosti i vještine upravljanja državom uopšte⁷.

Mark Ansel ističe da je kriminalna politika istovremeno i nauka i umjetnost, odnosno vještina suprostavljanja kriminalitetu. (*Ansel, 1975: 16*) Kao teoretičar koji se smatra utemeljivačem savremenog krivičnog sistema *Franz von Litz* definira kriminalnu politiku kao sistematizirane sadržaje naučnih istraživanja uzroka kriminaliteta i rezultata propisivanja i primjene kazni u borbi

⁶ La politique criminelle a la recherche d'elle même: Archives de politique criminelle, Paris, 1977, br.2. p.25

⁷ Platon: politika kao nauka o upravljanju društvom; Aristotel: politika kao umjetnost vladanja

protiv zločina; *Robert von Hippel* (1925.) pod pojmom politike suzbijanja kriminaliteta smatra samo ispitivanje efektivnosti krivičnog prava s obzirom na njegove ciljeve; *Mezger* (1957) ovaj pojam određuje kao ukupnost svih mjera, metoda i načela kojima se država suprostavlja kriminalitetu; *Zlatarić*⁸ (1970.) određuje kriminalnu politiku kao praktičnu djelatnost, racionalnu i planiranu organizaciju društvenih aktivnosti usmjerenih na suzbijanje kriminaliteta preventivnim i represivnim mjerama, te kao disciplinu koja se kritički osvrće na krivičnopravni sistem date zajednice predlažući bolje metode za suzbijanje kriminaliteta; *Goppinger* (1976) govori o kriminalnoj politici kao nauci i politici reforme krivičnog prava kako bi se s tako koncipiranim rješenjima uspješnije borili sa kriminalitetom; *Kaiser* (1976.) konstatuje da se radi o nauci ali ujedno i o praktičnoj djelatnosti pomoću koje se kreira društvena strategija, taktika postizanja optimalne kontrole nad kažnjivim ponašanjima; *Pečar* (1998.) kriminalnu politiku tretira eksplicitno kao samostalnu naučnu disciplinu; *Šeparović* (1981.) smatra da ova disciplina predstavlja deontološku naučnu disciplinu koja ima za cilj pronaći bolje i adekvatnije krivično pravo; *Zipf*⁹ (1980.) smatra da je kriminalna politika samo sastavni dio socijalne politike; *Mladenović*¹⁰ (1981.) navodi da je kriminalna politika teorijska i praktična disciplina koja se bavi proučavanjem kriminaliteta u najširem smislu riječi omogućavajući na taj način stalni razvoj i progress kako krivičnog prava i krivičnog zakonodavstva u cjelini tako i penološke teorije i prakse; *Bačić*¹¹ (1986.) osnovni smisao ove naučne discipline vidi u određivanju ciljeva društva u borbi protiv kriminaliteta; *Roxina*¹² (1992.) govori o kriminalnoj politici kao središnjoj odrednici između same nauke i socijalnog poretka, gdje se njena naučna dimenzija ogleda u objektivnoj spoznaji zločina kroz pravnu i socijalnu prizmu, dok kao socijalna disciplina promovira određene ideje i interese razvijajući ključne strategije borbe protiv kriminaliteta; *Pavišić*¹³ (1998.) pod ovom naučnom disciplinom podrazumijeva naučno

⁸ Krivično pravo, Opći dio (I.sv.), Zagreb, 1970.

⁹ Kriminalpolitik (Ein Lehrbuch), Heidelberg-Karlsruhe, 1980

¹⁰ Penologija, FKN, Sarajevo 2001 str 32-33

¹¹ Krivično pravo-opći dio. 3. PFZ, Zagreb, 1986.

¹² Strafrecht. Allgemeiner Teil (Band I:Grundlagen; Der Aufbau der Verbrechenslehre), Munchen, 1992.

¹³ Predavanja na postdiplomskom studiju kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu (oktobar 2000)

istraživanje preventivne i represivne djelatnosti u suzbijanju pojava kriminalnih ponašanja, u čijem su instrumentariju naglašene teološke i deontološke komponente; *Cvitanović*¹⁴ (1999.) smatra da je politika suzbijanja kriminaliteta racionalna i planirana organizacija društvenih djelatnosti usmjerena na suzbijanje kriminaliteta i delinkvencije, djelatnost pravne i vanpravne naravi, samostalna naučna disciplina; *Modly* (2002), smatra da je politika suzbijanja kriminaliteta organizirana društvena djelatnost usmjerena na suzbijanje kriminaliteta I delinkvencije, praktična djelatnost preventivnog i represivnog sadržaja s posebnim predmetom, metodološkim sustavom, teorijskim i praktičnim dijelovima; *Dvoršek* (2001), smatra da je kriminalna politika sastavni dio ukupne politike, koja određuje usmjerenja I ciljeve (koji bi trebali biti rezultat čitave ljudske volje) koje trebaju postići oni koji se bave borbom protiv kriminala. Usmjerenja, odnosno ciljevi određuju smjernice policiji odnosno istraživačima; *Meško* (2002), smatra da kriminalna politika predstavlja politiku društvene reakcije na kriminalitet i ostala asocijalna ponašanja.

Iz svega navedenog proizilazi da kriminalna politika prevazilazi tradicionalnu političkopravnu razinu eksplikacije, što potvrđuje i njen instrumentarij, koji pored pravnog, normativnog i uopšte legislativnog, obuhvata i vanpravne, nenormativne i nelegislativne mehanizme. Preko naznačenih mehanizama, odnosno putem različitih aktivnosti državnih tijela, a nerijetko i putem nedržavnih (nevladinih) organizacija, pa i same porodice kao fundamentalne društvene grupe, stvaraju se potrebne pretpostavke kako bi građani živjeli u sigurnosno uređenoj sredini. U tom pravcu kriminalna politika se temelji na dvije osnovne orijentacije ili modela: represivnu i preventivnu.

Represija¹⁵ kao permanentna društvena reakcija

U terminologiji kriminalne politike izraz represija odnosi se na tradicionalne krivičnopravne sadržaje. Osnovni vid ovih sadržaja orijentiran je na kaznu, sa posebnim akcentom na njenu

¹⁴ Politika suzbijanja kriminaliteta, MUP RH, Zagreb 1999.

¹⁵ Lat. Repressio, repressor, reprimere – potiskivati, suzbijati (Rush, E.G., The dictionary of criminal Justice- Second Edition, 1986)

retributivnu ulogu. Ovdje prvenstveno mislimo na uobičajeni mehanizam vraćanja *zla za zlo* izvršiocu krivičnog djela. Naravno, ovaj pojam se odnosi i na sve druge forme zakonite prisile kroz sistem pravnih propisa u svom najširem smislu riječi.

Historijski posmatrano, represivna orijentacija unutar kriminalne politike je dominirala gotovo do kraja XIX stoljeća. Stoga se kriminalna politika tog doba mogla poistovijetiti sa kaznenom politikom. Njen instrumentarij uglavnom se svodio na krivičnopravnu prisilu dok se kazni, kao apsolutnoj i retributivnoj kategoriji, pridavao poseban značaj. Na planu suprotstavljanja kriminalitetu, represivno djeluje čitav niz društvenih organa kojima je osnovna funkcija upravo represija. To međutim nije samo slučaj sa nerazvijenim ili zemljama u razvoju. Stalni nedostatak naučnih istraživanja, u oblasti prevencije kriminaliteta, nesumnjivo proizvodi određen posljedice u društvu koje se projiciraju kroz saradnju represivnih organa i zajednice, tako da se može argumentirano braniti stav o nasušnoj potrebi preventivne djelatnosti u društvu. Zbog te činjenice i sami rezultati su vidljiviji kod preventivnih mjera individualnog karaktera, jer se takve mjere delimično baziraju i na empirijskom istraživanju zasnovanom na promatranju. Poseban problem leži u činjenici da su rezultati preventivne djelatnosti inhibitorni u odnosu na represivnu djelatnost. Tako pa se ovi drugi i uzimaju kao jedino mjerilo rada organa čija je funkcija spriječavanje i suzbijanje kriminaliteta na prostorima društvenih zajednica. (Krivokapić, 2002: 44-46)

Sadržaj represije predstavlja jedno od centralnih pitanja političkog i pravnog značaja. Represija u svojoj suštini danas predstavlja i podrazumijeva politiku racionalne primjene prisile povodom izvršenja nekog krivičnog djela u svrhu njegovog suzbijanja. Na toj razini govorimo o četiri modusa primjene represivnih mjera. Mislimo prvenstveno na podjelu zasnovanu na institucionalnoj podjeli rada, čime se ove mjere dijele na razine zakonodavne, sudske, izvršne vlasti te na razine otkrivanja i razjašnjavanja kažnjivih ponašanja te hvatanja izvršilaca krivičnih djela (policija). Ovakvo koncipirane mjere obično akceptiraju i aktuelnu društvenu fenomenologiju asocijalnih ponašanja koje ugrožavaju funkcioniranje zajednice, te se kao takve inkriminiraju u krivičnim zakonima. Naravno, s druge strane neophodno je vršiti i procese

depenalizacije ili čak i dekriminalizacije onih ponašanja koja su iz nekog razloga izgubila atribut društvene opasnosti u onoj mjeri u kojoj su ga posjedovali ranije. Na taj način se potenciraju sva dostignuća moderne kriminalne politike te ostvaruje svrha kažnjavanja u savremenom krivičnom postupku (Horvatić, Cvitanović, 1999: 32-35).

O ovim okolnostima s aspekta represije, moguće je govoriti na konkretnim mikrorazinama pojedinih krivičnih slučajeva kao i na apstraktnoj makrorazini kažnjivih ponašanja. Jedna od osnovnih karakteristika represije je ta da se ona apriori ostvaruje kroz dvije, dijametralno suprotne tendencije. Radi se o težnji za *djelotvornošću tijela krivičnog postupka* kao i težnji ka *zaštiti temeljnih ljudskih prava i sloboda*. Kroz ovaj segment represije najslikovitije je prikazana oprečnost unutar dva osnovna načela savremene .kriminalne politike u vidu načela pravne i socijalne države. (Radulović 1999: 85-87)

Savremene krivične teorije kao i praktične studije slučaja potvrđuju da se danas, isključivom primjenom represivnih sredstava, ne može voditi efikasna borba protiv kriminaliteta. Ova konstatacija vrijedi bez obzira na činjenicu da li ta sredstva imaju i određene prizvuke prevencije, što predstavlja primarnu orijentaciju i u savremenoj kriminalnoj politici.

Međutim, izvesno je da se savremenim sistemom kažnjavanja postižu i određeni preventivni efekti i samim izricanjem kazne. Neki teoretičari krivičnog prava tvrde da se izrečena kazna za izvršeno krivično djelo postavlja u odnosu na osuđeno lice dvojako. Ona u sebi sadrži oba aspekta svrhovitosti kažnjavanja-represiju i prevenciju. (Milutinović, 1984: 429). Prema ovom konceptu preventivni efekti u vezi sa kaznom mogu se postići i u toku njenog izvršenja kao i samom resocijalizacijom delikvenata i sl.

Veliki broj savremenih krivičnih zakonodavstava pored kazni propisuje i čitav niz oblika izvanpenalnog reagovanja (mjere sigurnosti i vaspitne mjere), koje imaju preventivnu svrhu. Time i sama kazna gubi sve više svoj represivni smisao i postaje temelj za primjenu socijalnih, vaspitnih, medicinskih i drugih mjera u cilju prevaspitanja i resocijalizacije delikvenata. Kazna sve više prestaje

da bude *sama sebi cilj*¹⁶, već se nastoji da se osigura uspješna reintegracija delikventa u društvo te spriječi njegov ponovni pad u kriminalnu sferu, što je od izuzetnog preventivnog značaja.

Kažnjavanje i nagrađivanje su oduvijek, u najvećoj mjeri, predstavljale psihološku kategoriju interakcije među ljudima. Sama kazna se uvijek upotrebljavala u cilju dvojake namjere. Prva namjera se odnosila na onemogućavanje ili smanjenje vjerovatnoće za nastajanje i produženje kriminalne aktivnosti izvršioca, ili se teži da se kaznom djeluje na potencijalne izvršioce krivičnih djela. Drugi momenat ima za cilj inputiranje u svijest potencijalnih izvršilaca krivičnih djela, izvjesno predviđanje sopstvenog položaja poslije izvršenog djela. Upravo ovaj motiv treba da postavi potencijalnog izvršioca u takav položaj da bi ga odvratilo od kriminalnog ponašanja u funkciji težine kazne i njene učestalosti. (Mladenović, 2002: str. 44-45)

U savremenoj kriminologiji dvije funkcije kazne poznate su pod nazivom specijalna i generalna prevencija (Radulović, 1999: str 23-24). Iako često upotrebljavan kao termin preventivnog aspekta kažnjavanja, prevencija je u ovom slučaju ipak isključivo vezana za čisto represivne postupke i nema onaj izvorni značaj koji odlikuje savremene ciljeve preventivnog djelovanja. Jedno od najvažnijih pitanja savremene kriminalne politike je upravo djelomično elaboriran odnos između sadržaja represije i prevencije. Pojmovno i kategorijalno bi sve trebalo biti jasno, ali se javlja dilema u pogledu međusobnih prožimanja ovih dviju djelatnosti. Naime, nema represije a da pri tome ona u nekom fundamentalnom značenju nema dozu prevencije kao što danas nema prevencije a da u njoj nije sadržana barem i doza represije, barem djelomično. Prema općim shvatanjima u stručnoj literaturi i naučnim krugovima, savremena kriminalna politika još uvijek protežira represivne sadržaje, te s tim u vezi ona neminovno postaje terminološki više određena kao kaznena politika. Međutim,

¹⁶dr Lj. Lazarević: Mjere kriminalne politike su imale "u procesu razvoja sistema krivičnih sankcija takve kvantitativne i kvalitativne promjene da je njihov retributivni i represivni karakter skoro sveden na onaj minimum koji nužno proizilazi iz njihove primjene. (Mesto i uloga suzbijanja kriminaliteta u sistemu društvene samozaštite, Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu, 6/1972)

djelatnost zakonodavne, izvršne, i sudske vlasti u savremeni duštvenim zajednicama ne bi trebale biti u potpunosti podređene represivnoj orijentaciji, tj. politici represivnih reagovanja na kažnjiva ponašanja. Upravo napuštanje tih legalističkih okvira, predstavlja osnovno načelo savremene politike suzbijanja kriminaliteta. U skladu s tim i preventivna djelatnost predstavlja najznačajniji sadržaj sistema socijalne kontrole, usmjeravanja i reguliranja ponašanja pojedinaca i grupa u određenom društvu.

Prevenција- imperativ savremene kriminalne politike

Termin *prevenција* pragmatički je posuđen iz medicinskog vokabulara i prakse. U svom širem značenju profilirala su se dva osnovna sadržaja ovog pojma. Prvi od njih se odnosi na intervenciju kao *primaru formu* prevencije, što je u osnovi značilo intervenciju prema određenim pojavama sa propisanim sredstvima. Drugi sadržaj vezan je za prefiks *pre* koji označava prijevremenu reakciju, tačnije reakciju prije nego li se manifestira neželjena pojava. U latinskom jeziku *praeventio*¹⁷ (*prae-venio, veni, ventum, praeventus, praevenire*) označava odrednicu i termin preteći, preticaj, preticati određenu pojavu, ili kako bi se moglo zdravorazumski izvesti predupređenje, prethodna zaštita, sprečavanje, izbjegavanje unaprijed.

Još u toku XV stoljeća u engleskoj socio i kriminalno-političkoj praksi upotrebljavan je izraz *prevent* kojim se želi naglasiti svaki onaj sadržaj kojim će se u narednom periodu sprječiti kažnjiva ponašanja u užem smislu njihovog određenja¹⁸. Neki autori pod prevencijom podrazumjevaju samo onu vrstu aktivnosti koja se preduzima u pravcu spriječavanja kriminaliteta od strane javnosti, lokalne zajednice, organa i službi uopšte (Van Dijk, De Waard, 1991: 205). S tim u vezi oni naglašavaju da prevenција podrazumijeva ukupnost svih mjera, sredstava i tehnika izvan okvira sistema krivičnog pravosuđa, koje imaju za cilj smanjenje različitih vrsta štete pruzrokovane samim izvršenjem djela, koje je država inkriminirala kao krivično djelo.

¹⁷ Provisio (cautio), onis – ad praccavendum/ad providendum atque praecavendum/aptus, a, um – preventivan)

¹⁸ Krivična djela, prema užem smislu shvatanja pojma kriminaliteta, kažnjivih ponašanja

Autori koji zastupaju pomenuti koncept prevencije kriminaliteta, ne podrazumijevaju zakonske aktivnosti koje nastaju s ciljem da spriječe pojavu kriminaliteta, već predstavljaju samo predsoblje, osnov za provedbu preventivnog postupanja pomenutih subjekata. Ovakav koncept ne podrazumijeva preventivnu djelatnost policije koja, u okviru svojih nadležnosti, ima isključivo reaktivnu (represivnu) djelatnost. Evidentna su i druga shvatanja prema kojima se preventivna strategija izgrađuje na temeljima pozitivnog krivičnog zakonodavstva.

Tako se pod prevencijom ponekad podrazumijevaju i sve aktivnosti usmjerene na sprečavanje mehanizama koji dovode do nastajanja kriminalnih radnji. Kao što vidimo, težište je stavljeno na termin *preventivni mehanizam* kako bi se apostrofirala preventivna djelatnost, koja bi u svojoj suštini trebala biti usmjerena na otklanjanje uslova i uzroka koji generiraju kriminalitet. Ovaj koncept polazi od jednostavne logike prema kojoj je osnovni cilj svake nauke da primarno otkrije uzrok fenomena čiji predmet obrađuje, te da nakon takve vrste spoznaje ovlada pojavom i mehanizmima tretiranja date pojave u svakodnevnom životu. Ovakvo određenje prevencije je vrlo zahtjevno i sveobuhvatno, tako da se u kriminalnopolitičkoj praksi smatra preširokim i neodređenim terminom.

Sama spoznaja o kriminalitetu je vrlo stara, dok su ideje o prevenciji takvih pojava u društvu relativno novijeg datuma. Kada se govori o prevenciji, bilo u začetku njene aplikacije ili u novijim shvatanjima, prvenstveno mislimo na socijalnu strategiju. Naime, konstanta u pluralitetu određenja ne samo prevencije nego i same politike suzbijanja kriminaliteta, koja se provlačila u mnogobrojnim orijentacijama, bila je nesumnjivo društvena (socijalna) reakcija. Kao socijalno podržan i utemeljen koncept aktivnosti, prevencija predstavlja nesumnjivo najširi i najhumaniji front u borbi protiv kriminaliteta u savremenim državnim zajednicama. U svom pragmatičkom značenju politika prevencije kriminaliteta obuhvata različite razine djelovanja. Najširi koncept djelovanja obuhvata primarne (*ante delictum*) aktivnosti, kojima se nastoje spriječiti kriminalna ponašanja te smanjiti njihov broj prije nego li se

konkretizira kriminalni čin. Nešto uža¹⁹ koncepcija podrazumjeva razinu prevencije krivičnopravnim instrumentarijem (*post delictum*) prema kojem se djeluje preventivno nakon izvršenja krivičnog djela, (*post judicem*) nakon izrečene pravosnažne presude te *postpenalne pomoći*, tj djelovanja nakon izvršene ili primijenjene krivičnopravne sankcije. U procesu definiranja prevencije kriminaliteta problem koji se obrađuje je sasvim jasan obzirom na samu njegovu prirodu. Za razumijevanje naznačenog problema neophodno je postaviti neke osnovne postulate koji se zasigurno ogledaju u činjenici da se pod preventivnim aktivnostima podrazumijeva čitav niz različitih mjera, radnji i postupaka, koje se međusobno veoma razlikuju. Na taj način prevencija predstavlja najširi kompleks savremene kriminalne politike. Njeno interesovanju ne zavišava se samo na fenomenu kriminaliteta (u užem smislu), već na fenomenu kažnjivih ponašanja uopšte.

Prema nekim shvatanjima savremeni trendovi prevencije podrazumjevaju i bavljenje tzv *preddelinkventnom* sferom ponašanja (naročito u tretmanu maloljetnika) koja se mogu svrstati u domen sociopatoloških ponašanja u jednom društvu. Njeni osnovni sadržaji i temeljne karakteristike mogle bi se opisati kao :

- prevencija kažnjivih ponašanja kao dio šire socijalne politike odnosno sistema socijalne regulacije (kontrole) i usmjeravanja;
- prevencija usmjerena podjednako prema delinkventnoj i nedelinkventnoj populaciji, tj prema onima koji su bilo kada u prošlosti kažnjeni, kao i onima koji nikada nisu izvršili neko krivično djelo;
- prevencija se primarno (u najvećoj mjeri) ostvaruje kao djelovanje na preddelinkventna²⁰ ponašanja (preddelinkventna prevencija);
- prevencija koja se ostvaruje djelovanjem na kompleks kriminogenih faktora, vodeći računa o fenomenologiji i etiologiji kriminalnih ponašanja;
- prevencija predstavlja jedinstvenu i globalnu djelatnost

¹⁹ Vrlo često predstavlja razlog za pojmovno poistovjećenje represije i prevencije.

²⁰ Originalni model prediktora preddelinkventnog ponašanja Greenwood-vom (1986) modelu prediktora hroničnog urbanog juvenilnog delinkventnog ponašanja (Obradović Vladimir, predavanja na postdiplomskom studiju kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, septembar 2000)

prema svojoj intenciji i cilju dok njen sadržaj²¹ zavisi od mjera i instrumentarija koji se primjenjuje;
- organizirani, planski i prije svega prognostički orijentisan pristup preventivnim djelatnostima je neminovan sadržilac savremene prevencije kriminaliteta;
(Horvatić, Cvitanović, 1999: 182):

Prevenција kriminaliteta može biti usmjerena na različite aspekte samog fenomena kriminaliteta te njegove subjekte: izvršioca, žrtvu, situaciju, ili zakonski akt koji definira kriminalne radnje. Bilo kakvo preduzimanje mjera prema bilo kojem od pomenutih elemenata kojima se definira kriminalitet, podrazumijevamo mjerama prevencije. Ona obuhvata i aktivnosti različitih subjekata koji preduzimaju preventivne mjere. Tako mjere prevencije kriminaliteta mogu da preduzimaju: državna tijela i tijela sa javnim ovlaštenjima, nevladine organizacije, uduženja, privatne fondacije, institucije javnog informisanja, štampa, elektronski mediji, odgojne tj prosvjetne institucije, profesionalno okruženje u najširem smislu riječi, vjerske institucije, porodica kao fundamentalna socijalna grupa svakog društva. Aktivnost same države na ovom planu je fokusirana na donošenje i dogradnju zakonskih projekata, tj. dizajniranje krivičnog zakonodavstva, a kasnije i na njegovu dopunu i operacionalizaciju kroz preventivne mjere policije i specijaliziranih državnih službi, koje se bave kriminalitetom u užem i širem smislu njegovog značenja.

Međutim, kao što smo naveli prevencija kriminaliteta se veoma često odnosi i na sprovođenje izvjesnih mjera od strane samih građana, bilo samostalno bilo putem nekih specijaliziranih organa, službi, te udruženja nastalih spontano ili planski, kao i nekih drugih sektora društvenog života, kao što je sektor informisanja i sl. Cilj prevencije kriminaliteta je predupređenje čitavog niza različitih kriminalnih radnji kao što su: imovinski delikti, delikti u vezi s drogom, nasilnički delikti te danas za javnost interesantani i medijski vrlo eksploatirani delikti organiziranog kriminala. Ovo apostrofiramo kako bismo shvatili da se radi o veoma sadržajnim oblicima i aktivnostima koje je teško obuhvatiti jednom mjerom ili

²¹ Prema svom sadržaju prevencija kriminaliteta podrazumeva sistem preventivnih mjera čija priroda i karakter zavise od kriterija same konceptualizacije problema npr. vrsta kriminaliteta, područje djelovanja, vrijeme, tipologija delikta i izvršioca...

pak jedinstvenim instrumentarijem, te da se sa tog stanovišta može govoriti o različitim vrstama *prevencije kriminaliteta* .

Strategijske aktivnosti koje je neophodno implementirati unutar preventivnih ciljeva mogu se realizirati u najrazličitijim formama. U tom kontekstu se polazi od opšte eliminacije objektivnih socijalnih uslova koji prevladavaju u pojavi kriminaliteta na određenom prostoru, a sa sigurnošću se može tvrditi da znatno utiču na ispitivani fenomen kažnjivog ponašanja. Ova djelatnost prije svega podrazumijeva socijalnu reakciju obzirom da se radi o pojavama koje su rezultat objektivne socijalne slike društva (npr. siromaštvo). Identifikacija žarišta koja se dijagnosticiraju na temelju kvalitetnih procjena ugroženosti, predstavljaju fundament za preduzimanje potrebnih mjera u cilju smanjenja potencijalnih situacija koje mogu generirati nastanak kriminalnog ponašanja. Ekološki dizajn sredine te mnoštvo drugih mjera koje se preduzimaju kao segment tzv situacijske prevencije, u velikoj mjeri predstavljaju siguran korak ka sigurnijoj zajednici. Međutim, djelovanja ne mogu polučiti rezultate bez povezivanja sistemna socijalne prevencije s krivičnopravnim sistemom jedne države. Dakle, radi se o ujednačenom, sistematičnom i na kraju komplementarnom djelovanju svih zaštitnih podsistema društva. Bez obzira na to problemi se ipak javljaju zbog uskog posmatranja problema kriminaliteta. Ako se kriminalitet tretira kao isključivo pravni problem, time se u znatnoj mjeri isključuje ili ograničava učešće pojedinih profesija - kriminalista, sociologa, psihologa, ljekara, pedagoga itd. Upravo ova ograničenja preventivnog koncipiranja i programiranja imaju za posljedicu mnoge teškoće u provođenju prevencije kriminaliteta. S tim u vezi, pojedini nosioci preventivnih programa u svojim aktivnostima, ostaju sami i veoma brzo gube motivaciju za rad. Organizaciona povezanost sa širim socijalnim miljeom i institucijama uopšte u sprovođenju preventivnih programa, izuzetno je važan korak koji nije provodiv bez učešća stručnjaka koji će sa interdisciplinarnog stajališta dati potreban naučno-stručni putokaz za konkretizaciji preventivnih sadržaja. Prema tome, svako odsustvo saradnje, koordinacije i analitičnosti u prevenciji kriminaliteta, između naučnih, stručnih, profesionalnih i drugih institucija, dovodi do marginaliziranja i svođenja unutar manje važnih, neformalnih, vaninstitucionalnih, sporadičnih ili deklarativnih oblika suprotstavljanja kriminalitetu.

Umjesto zaključka

Zaključkom bi se samo krako osvrnuli na trenutno stanje i perspektivu efikasne kriminalne politike u BiH, gdje se nažalost danas vrlo malo pažnje posvećuje tzv. kriminalno političkim temama. Općenita situacija u BH društvu, oslikana kroz svakodnevnu rubriku crne hronike u pisanim medijima kao i porazna statistika kriminaliteta na svim razinama registracije, ne daje nam za pravo da se pohvalimo sistematskim djelovanjem u sferi borbe protiv protivpravnih ponašanja. U svakodnevnoj praksi nadležnih organa primjetan je nedovoljni angažman i nesnalazjenje u suprotstavljanju kriminalitetu. Uglavnom se aktivnosti ograničavaju na manji broj organa (policija, tužilaštvo, sudovi.), dok su ostali, prvenstveno zaduženi za preventivno djelovanje, svedeni na marginu zbivanja. Nažalost, prevencija je samo deklarativno, proširena i na druge subjekte (centre za socijalni rad, vjerske institucije, škole...) ali bez adekvatne podrške, plana aktivnosti i koordinacije sa naprijed navedenim službama. Djelovanje u tzv. ante delictum fazi je apsolutno nedostatno i praktično svedeno na sporadične akcije. Tako se prevencija kriminaliteta i drugih asocijalnih pojava sve češće nalazi u procjepu između državnih organa i šire društvene zajednice. Iako savremeni trendovi ispoljavanja kriminaliteta uslovljavaju da savremena kriminalna politika prioritet daje preventivnim sadržajima, u stvarnosti se ipak većina problema rješava represivno, odnosno *post delictum*. Iskustva razvijenih zemalja ukazuju na činjenicu da stroga legalistička praksa represivnog djelovanja nije u dovoljnoj mjeri efikasna u samostalnoj zaštiti društva od kriminaliteta. Stoga smo mišljenja da Bosni i Hercegovini nedostaje adekvatna kriminalna politika, koja će zasigurno biti dio globalne sigurnosne politike, ali ne samo kroz formalno određenje nego i kroz konkretnu djelatnost na terenu. Samo na taj način možemo govoriti o aplikaciji navedenih teoretskih modela savremene politike suzbijanja kriminaliteta u savremenom društvu.

Summary

The author elaborates issues related to Contemporary Crime Policy-Politics of Crime Control-Politics of Crime, from the two point of view. First one is relate to the linguistic problems of define terms into Bosnian Language and second part which is relate to short explane of the main element of contemporary Crime Policy : Crime Prevention.

Key Words: *Crime, Crime Policy, Crime Prevention*

LITERATURA

1. Ansel, M., *Nova društvena odbrana*, Beograd, 1963.
2. Ansel, M., *Pour une etude systematique des problemes de polititique criminelle. Archives de politique criminelle, Paris 1975 br1 p.16*
3. Bakić, I., *Sociologija*, FKN-Sarajevo, 1997.
4. Bavcon, Lj., *Kriminalna politika i njene tendencije*, Ljubljana 1958
5. Cvitanović, L., *Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu*, MUP R Hrvatske, 1996.
6. Dvoršek, A., *Kriminalistička strategija - nova grana kriminalistike*, Zbornik radova: Mesto i perspektive kriminalističkih nauka i kriminalističke profesije, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2001.
7. Dvoršek, A., *Kriminalistična strategija*, VPVŠ-Ljubljana, 2001.
8. Hagan, E.F., *Introduction to Criminology*, Nelson-Hall, Chicago 1994.
9. Holl -Scraton, *Law, Class and Control, Crime and Society*, Open University Set Book, London, 1993.
10. Horvatić, Ž., *Elementarna kriminologija*, školska kniga Zagreb, 1993
11. Horvatić, Ž., Cvitanović L., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, PA-Zagreb, 1999.
12. Hulsman, H.C., *Critical Criminology and the Concept of Crime, Contemporary Crises*, 1/86, 1986..
13. Krivokapić, V., *Savremene tendencije u kriminalistici*, JRKK, 1/2001.

14. Krivokapić, V., *Prevenција kriminaliteta*, Beograd, 2002.(a)
15. Meško, G., *Preprečavanje kriminaliteta*, VPVŠ, Ljubljana, 2002
16. Milosavljević, M., *Ograničenja i mogućnosti prevencije kriminaliteta*, Zbornik radova: *Prevenција kriminaliteta*, IKSI, Beograd, 1998.
17. Milutinović, M., *Kriminalna politika*, Savremena administracija, Beograd, 1984.
18. Milutinović, M., *Socijalna prevencija kao oblast kriminalne politike*, JRKK, 3-4/1984.
19. Mladenović, R., *Penologija*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo 2001.
20. Modly, D., *Priručni kriminalistički leksikon*, FKN, Sarajevo, 1998.
21. Modly, D., Korajlić, N., *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, 2002.
22. Radulović, Q., *Kriminalna politika*, Beograd, 1999.
23. Rush, E.G., *The Dictionary of Criminal Justice*, California State University, 1986.
24. Stojanović, Z., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Novi Sad, 1991.
25. Van Dijk J., *Experiences of Crime Across the World – Key Findings of the 1989 International Crime Survey*, Deventer, 1991.
26. Van Dijk, J. De Ward, J., *A two-dimensional Typology of Crime Prevention Projects*, Criminal Justice Abstracts, September 1991
27. Vodinelić, V., *Što je to otkrivanje a što razjašnjavanje krivičnog djela i razotkrivanje učinioca*, Priručnik 6-7/89, Zagreb 1989.
28. Council of Europe, *Urban Crime Prevention-a guide for local authorities*, Strasbourg, July 2002.